

ВСТУП

Ключові рубежі завдань модернізації в Україні, яка для свого прогресивного розвитку бере за взірць сучасне постіндустріальне, інформаційне суспільство, неможливо досягти без розгортання творчого потенціалу людини. Це, у свою чергу, передбачає гуманізацію і демократизацію всіх сфер життя, сприяння механізмам самоорганізації та самореалізації при здійсненні основоположних свобод і прав.

У контексті цих об'єктивних закономірностей історичного часу перед державою, яка не хоче змиритися з роллю другорядного маргінала на міжнародній арені, постає як практична потреба її політики забезпечення громадянської згоди, довіри, порозуміння на всіх рівнях суспільних взаємодій, завдяки чому стає можливим консолідовано, значить, і більш успішно розв'язувати різноманітні проблеми.

Засобом оперування з багатоманітністю, який дозволяє трансформувати конфлікти в мирне, ненасильницьке русло і тим самим виступає важливою передумовою досягнення й підтримання довіри та згоди в суспільстві, виступає толерантність, під якою зазвичай розуміють терпимість до інтересів і позицій інших сторін. Оксфордський політичний словник тлумачить її як «готовність не втручатися в погляди, настрої та дії, незважаючи на брак симпатії до них або неприязнь до них» [1, с. 692].

У поліетнічному, багатоконфесійному, мультикультурному суспільстві толерантність служить сигналом про готовність враховувати інтереси кожного з його сегментів і на засадах взаємовигідної співучасті формувати та репрезентувати соціальний порядок – як наявний, так і належний. Вона виступає принципом взаємодій з інакшістю (світоглядною, ментальною, етнічною, культурною тощо), що передбачає повагу до чужої і власної ідентичності, активність і відкритість до діалогу, обмін думками, взаємні поступки в ім'я

загального блага, а відтак, є морально й психологічно пов'язаною з вищою метою – створювати сприятливу атмосферу для скоординованих зусиль політичних акторів заради підтримання суспільної цілісності, утвердження справедливості та людської гідності.

У наш час толерантність набула значення (за оцінкою ЮНЕСКО) «не тільки найважливішого принципу, але й неодмінної умови миру та соціально-економічного розвитку всіх народів» [2, с. 345]. XXI століття розпочалося з безпрецедентного за кількістю невинних жертв терористичного акту, вчиненого у Нью-Йорку на тлі антиамериканських настроїв. Упродовж декількох наступних років у Західній Європі відбувалися масові погроми, що вчиняли мігранти. Країнами мусульманського світу, у зв'язку з образливими карикатурами на пророка Мухаммеда в ряді європейських засобів масової інформації (запитаймо у західних журналістів: а де ж ваша політкоректність?), прокотилися хвилі ненависті. Відчутно посилюються позиції радикальних націоналістичних сил останнім часом у Європі, свідченням чого стало обрання їх представників до органів законодавчої влади в Нідерландах та Швеції, які завжди вважалися еталоном усталеної ліберальної терпимості.

Тисячі невинних жертв щорічно забирають терористичні акти на Близькому Сході, в Афганістані, Іраку та в сусідній Росії, де останні масштабні криваві зіткнення на національному ґрунті відбулися напередодні 2011 року в Москві, Санкт-Петербурзі, інших містах.

Гіркий досвід невдач у боротьбі з ворожнечею, ксенофобією, ненавистю викликав в політичних колах Європи розчарування практикою мультикультуралізму – про його провал восени 2010 року заявила канцлер Німеччини А. Меркель, а президент Франції Н. Саркозі, всупереч прийнятому в Євросоюзі порядку, розпорядився негайно вислати назад до Румунії велику групу її громадян, статус перебування яких на французькій території не відповідав суворим вимогам закону.

Може скластися враження, що для України, яку попри всі складнощі перехідного періоду оминули масові вибухи ненависті на ґрунті міжетнічного, міжконфесійного, міжкласового протистояння, забезпечення толерантності не є першочерговим політично значущим завданням. На наш погляд, це не так, адже тенденції соціально-економічного, культурного, духовного, власне політичного розвитку не дають достатніх підстав для такого надто оптимістичного висновку.

Якщо уважно придивитися, то об'єктивні передумови небезпечних для соціально-політичної стабільності й цілісності держави гострих конфліктних зіткнень в Україні існують, про що попереджають владу і громадськість вітчизняні вчені. Глибинні причини цього пов'язують із виразними лініями розмежування в економічній, соціально-стратифікаційній, мовно-етнічній, релігійно-церковній, інших сферах українського суспільства, відображенням яких виступає затяжна, безкомпромісна за своїм характером боротьба всередині правлячої еліти.

Вершиною цього айсберга взаємного непорозуміння, підозрливості, непримиренності й непоступливості, яка прирівнюється до політичної недалекоглядності, є ганебна для цивілізованої країни практика масових бійок у Верховній Раді, остання з яких сталася у грудні 2010 року, коли «кулачну» перемогу отримала парламентська більшість (хіба для цього депутати утворюють більшість, щоб перемагати у такий спосіб?).

Наслідками таких подій завжди стають дезорганізація роботи парламенту, негативний емоційно-психологічний імпульс убік усього суспільства, поглиблення протистояння між Сходом і Заходом України як відмінними в ціннісно-цивілізаційному плані її великими складовими частинами, а також загальна дестабілізація ситуації, що ніяк не сприяє подоланню економічної кризи.

Осмислення феномена толерантності є досить складним завданням з огляду на її міждисциплінарний статус; інтрасуб'єктивні механізми забезпечення її присутності в актуальному досвіді у мотиваційному, операціональному і комунікативному аспектах діяльності різних політичних суб'єктів та інститутів; істотний вплив з боку раціонально не оформлених, латентних чинників, що локалізуються в структурах накопиченого соціокультурного досвіду, ментальності, психокультури, «соціальному несвідомому» (З. Сикевич) народу і що впливають на проблематизацію змісту, критеріальне унормування і семантизацію реальності; нестачу традиції її вивчення у вітчизняному суспільствознавстві, в тому числі в політичних науках.

Толерантність як форма соціальності не виникає сама по собі і не функціонує як специфічна політико-духовна практика без і поза необхідної для цього сукупності соціокультурних і світоглядно-ментальних передумов, економічних, політико-правових і державно-владних інститутів. Їх поява відбувалась не одночасно, зміцнення здійснювалося по мірі та у зв'язку зі становленням сприятливої історичної ситуації й відповідних дій влади, яка в пошуках оптимальних засад *спів-життя* відмінних соціальних суб'єктів у дер-

жаві, керуючись принципом її збереження, необхідністю безпеки, функціональної спроможності та забезпечення пріоритетності загального блага, запроваджувала ті чи інші елементи політики толерантності.

З огляду на те, що «толерантність є відображенням умов і якості життя» (Н. Победа) [3, с. 14], важливою складовою дослідження має бути з'ясування ролі соціокультурних, світоглядно-ментальних, політико-правових реалій, що склалися й змінювалися на історичному шляху людської цивілізації до ідеалів та цінностей свободи й гуманізму. У зв'язку з цим толерантність належить до тих категорій науки, стосовно яких і дотепер зберігають свою актуальність і значення висловлені в минулому ідеї та думки. Це той випадок, коли попереднє знання не лише торує шлях до теперішнього, але й виступає його невід'ємною складовою. Без урахування цього певною мірою втрачатиметься внутрішня логіка і пояснювальний потенціал сучасних теорій, що аргументують важливість, визначають сутність, з'ясовують місце та роль толерантності в суспільстві, обґрунтовують шляхи її втілення.

Одночасно підкреслимо, що, закликаючи до терпимості щодо неприйняттого, неприємного, суб'єктивно нерозумного і незрозумілого, толерантність належить до тих явищ, моральна цінність яких не може не бути дискусійною. Неоднозначно окреслюють різні вчені межі толерантного ставлення до соціально незвичних, нетрадиційних у культурному відношенні громадянських практик. Несхожими є уявлення фахівців про співвідношення блага і права, моралі і політики, індивідуальних і групових прав, преференцій корінних народів і некорінних, титульної нації і меншин. Потребують подальшого розроблення й деталізації нормативно-правові підвалини толерантності, взяті в контексті забезпечення основоположних прав і свобод людини, в тому числі з огляду на вплив притаманних для конкретного суспільства соціокультурних, ментально-ціннісних чинників.

Низку важливих проблем для наукового аналізу подає політична практика стосовно місця толерантності в досягненні порозуміння й злагоди між акторами в умовах боротьби на конфліктному за своєю природою політичному полі; щодо ролі толерантності в політичному процесі й щодо зворотного впливу його на розгортання її конструктивного потенціалу для цілей співпраці між політичними суб'єктами; щодо ролі, місця й можливостей політичної толерантності у зв'язку із визначенням і обґрунтуванням засадничих принципів державної політики протидії ксенофобії, расизму, міжетнічній,

міжрелігійній ворожнечі в контексті формування в політичній системі адекватної моделі інституційних, організаційних і процедурних механізмів забезпечення та функціонування культури толерантності.

Зазначені обставини зумовили цілі, що поставив перед собою автор у даній роботі, окреслили її об'єкт та предмет, визначили особливості її структури, джерельної бази, застосування відповідних принципів та методів дослідження.

Автор висловлює щире подяку всім тим колегам з Чорноморського державного університету імені Петра Могили, хто посприяв виходу в світ цієї книги. Своїми слухними зауваженнями і цінними пропозиціями щодо покращення її змісту допомогли більш глибоко осмислити поставлену проблему рецензенти – високоповажні професори Олександр Бойко, Світлана Наумкіна, Олексій Шуба. Зміцнили інтерес до обраної теми практичні приклади толерантного ставлення до складних життєвих колізій, що подали у свій час кандидати філософських наук Любов Кисличенко, Анатолій Коваль, Сергій Свистунов. Слова вдячності за підтримку – мудрому наставнику професору Михайлу Багмету і доценту Ганні Коваль.